

Als woorden tekort schieten

Verbeelding
met zeggingskracht

Dans Theater Samenspel
Energie Interactie Nieuwsgierig
Kijken
Buiten de lijntjes kleuren
Inclusie Inspiratie Uitdaging
Voorstelling Volwaardig deel uitmaken
Cultuurparticipatie
Onderzoek Co-creatie
Tentoonstelling Veilig Zelfvertrouwen
Trots Verbeeldingsboom
Implementeren en borgen Talenten
Enthousiasme Terugkijken
Nieuwe inzichten

Colofon

Vormgeving: Manisch Creatief

Tekst: Lisa Zwijs en Lisa van Os van den Abeelen

Beeldmateriaal: diverse fotografen

Video: Rob Helfferich

Meer weten?

Ga naar www.zorginnovatieforum.nl

of mail naar info@zorginnovatieforum.nl

Inleiding

Als woorden tekort schieten is een vervolg op het project Beeldentaal (2023) en het onderzoek en de participatieve inbreng van alle betrokkenen. Het project richt zich, net als Beeldentaal, op een geheel nieuwe groep kunstbeoefenaars: jongeren met een taalontwikkelingsstoornis en jongeren met een gehoorbeperking. Voor velen was het een allereerste ervaring met diverse cultuuruitingen en de podiumkunst. Daarnaast bereiken we nu ook een andere groep: jongeren met mentale gezondheidsproblemen uit het aardbevingsgebied in de provincie Groningen. Dit project werd uitgevoerd door partners uit de cultuursector, het (speciaal) onderwijs, de zorg en onderzoek, en gecoördineerd door het Zorg Innovatie Forum. Er vonden mooie samenwerkingen plaats en er werden nieuwe wegen gevonden. Lees in deze publicatie alles over de vier zogeheten kunstlabs waarin kinderen en jongeren aan de slag gingen met cultuurparticipatie, op allerlei manieren!

Inhoud

Inleiding	4
Over dit project	6
Onze kunstlabs	8
Onderzoek in beeld	10
Kunstlab 1 – <i>Theater</i> • Zien wie je bent	12
Kunstlab 2 – <i>Tentoonstelling</i> • Dit zijn wij!	18
Kunstlab 3 – <i>Dans</i> • Move it!	26
Kunstlab 4 – <i>Theater</i> • Als het anders loopt	32
Als we terugkijken	38
Als we opzij kijken	40

Over dit project

Als woorden tekort schieten maakt cultuurparticipatie mogelijk en toegankelijk voor kinderen met een taalontwikkelingsstoornis, dove en slechthorende jongeren en jongvolwassenen met mentale gezondheidsproblemen, die in het aardbevingsgebied wonen. Dit gebeurde samen met docenten, behandelaren, begeleiders en cultuurmakers met diverse expertises.

Als woorden tekort schieten heeft als doel om diverse vormen van cultuurparticipatie structureel onderdeel te laten zijn van het speciaal dovenonderwijs en in behandelplannen van kinderen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS). Uitbreiding vond ook plaats naar musea

om daar doveninclusie een boost te geven en gaven we jongeren met een trauma door de aardbevingen en de stress, via cultuurparticipatie hun stem terug. Op een andere manier werd zichtbaar wat mensen in bijzondere situaties nodig hebben om erbij te horen, en volwaardig deel uit te maken van de samenleving en wat dat vraagt van hun omgeving. Het gaat om je thuis en je veilig voelen in je omgeving, en ontdekken dat cultuurparticipatie en de plek waar cultuur wordt getoond, zoals in theater en musea, omgevingen zijn waar jij ook gewoon welkom bent.

Dit project is tot stand gekomen in co-creatie met alle partners, professionals en deelnemers. Dat gebeurde in een mooi samenspel met aandacht voor integratie van alle elementen vanuit ervaringen met beeldentaal, waaronder: een training tussen de zorgprofessionals en cultuurmakers onderling en een samenwerking met de musea.

In vier kunstlabs werd via actieve cultuurparticipatie verkend, geleerd en vastgelegd, hoe je wederzijdse kwaliteiten kunt ontwikkelen, die bijdragen aan inclusiviteit en socialisatie. Elk kunstlab bevatte workshops en een vorm van eindproductie. De kunstlabs waren inhoudelijk gekoppeld aan een voorstelling van een van de theatergezelschappen of een museumpresentatie. Het project werd gevolgd met participatief/antropologisch onderzoek (een van de onderzoekers was zelf doof) en door beeldend kunstenaars. Met dit experiment willen we nieuwe ervaringen rond inclusiviteit opdoen om deze vervolgens meerjarig te kunnen gaan implementeren en borgen. Het doel is structurele samenwerkingsrelaties tussen cultuurmakers en zorg- en onderwijsprofessionals te realiseren, die bijdragen aan inclusie. We zijn ontzettend blij dat het Fonds voor Cultuurparticipatie ons project wederom heeft gesteund, zodat wij cultuur voor deze groepen kinderen en jongvolwassenen toegankelijk hebben kunnen maken, en wederom veel geleerd hebben van elkaar. Daarnaast dank aan de provincie Groningen voor de bijdrage aan één van de kunstlabs.

Onze kunstlabs

Kunstlab 1 > Zien wie je bent

Partners: Het Houten Huis, Kentalis (TOS), SKSG

Kunstbeoefenaars: kinderen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS)

Kunstlab 2 > Dit zijn wij!

Partners: Museum aan de A, Kentalis
Guyotschool, Groninger Archief, Groninger Museum, CSG Wessel Gansfort

Kunstbeoefenaars: dove en slechthorende leerlingen van de Guyotschool in Haren

Kunstlab 3 > Move It!

Partners: NITE, Kentalis (Guyot)

Kunstbeoefenaars: dove en slechthorende leerlingen van de Guyotschool in Haren

Kunstlab 4 > Als het anders loopt

Partners: Het Houten Huis, Lentis/Jonx, Noorderpoort

Kunstbeoefenaars: jongeren uit het aardbevingsgebied in de provincie Groningen

Onderzoek: Hanze, Kenniscentrum Kunst en Samenleving

Algehele coördinatie: Zorg Innovatie Forum (ZIF)

Onderzoek in beeld

Zo'n prachtig en groot project moet natuurlijk nauwgezet gevolgd worden door onderzoek. De monitoring en verslaglegging was in handen van het lectoraat Image in Context van dr. Anke Coumans en onderzoeker Saskia van de Ree en een netwerk van (oud-)leerlingen van Academie Minerva. Deze onderzoeksgroep is gespecialiseerd in hybride vormen van monitoren en beeldende manieren van impact meten. Het lectoraat, Academie Minerva en Kenniscentrum Kunst en Samenleving zijn onderdeel van de Hanze, hogeschool in Groningen.

Naast hoofdonderzoeker Saskia van de Ree en lector Anke Coumans waren onder andere Bernd Mojet (toegepast psycholoog en dove co-onderzoeker) en Neele Schlette (beeldend kunstenaar) actief betrokken. Alle kunstlabs werden op diverse manieren door onderzoek gevolgd: van antropologisch onderzoek tot beeldende verslaglegging, diepgaande analyses en videoweergaven.

Lees in deze publicatie tot welke mooie en opvallende conclusies onze onderzoekers kwamen.

Kunstlab 1

Zien wie je bent

Hoe kan actieve cultuurparticipatie, zoals theater, bijdragen aan de zorg voor en behandeling van kinderen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS)? In dit kunstlab werkten jeugdtheatergezelschap Het Houten Huis, de TOS-behandelgroepen van Kentalis en de buitenschoolse opvang (BSO) van SKSG samen om dat te ontdekken. Ook leerden de professionals uit het onderwijs, de zorg en de kunsten over het inclusief maken van de cultuursector en de samenleving in het algemeen door didactische werkvormen met elkaar te delen. Samen maakten ze mee hoe de kunsten zowel voor de kinderen als de zorgprofessionals een tussenruimte creëert, een ruimte waarin dingen spontaan kunnen ontstaan en die het mogelijk maakt om 'buiten de lijntjes te kleuren'.

Wat deden we?

Het kunstlab 'Zien wie je bent' bestond uit drie onderdelen:

1. Train de trainer: integreren van de methodiek van de Verbeeldingsboom in de didactiek en het trainen van begeleiders om de methode te verankeren in behandelprogramma's van de kinderen met een TOS.
2. 'Samenspel': Een theaterdocent geeft 10 workshops die het samenspel tussen kinderen met TOS en de kinderen van de SKSG versterkt.
3. 'Kijken': de kinderen uit de vroegbehandeling en de kinderen van de Intensieve GezinsBegeleiding (IGB) en de SKSG gaan naar de voorstelling 'Ik eh ... ik' (7+ van Het Houten Huis) en 'de Potjesman'.

Theatergezelschap Het Houten Huis zet in dit meerjarige kunstlab verschillende bouwstenen in vanuit zijn lange ervaring met cultuur-educatie. De Verbeeldingsboom is een twee meter hoog object met opdrachtkaartjes die de eerste twee seizoenen van Beeldentaal permanent aanwezig was op de twee groepen. Zo leerden ze ook de leerlingen kennen aan deze nieuwe werkvorm. Deze activiteiten die plaatsvonden in de Kentalis-behandelgroepen op de Tine Marcusschool werden aangevuld met voorstellingsbezoek, atelierbezoek en voor de behandelaars een *teach-the-teacher-training*.

‘Onbewust denken wij als behandelaars voortdurend in behandelresultaten.’ – Judith van der Laan • vroegbehandeling Kentalis

Deze Verbeeldingsboom, die speciaal gemaakt is door Het Houten Huis, stond midden in de klas. In de boom hing elke dag een nieuwe opdrachtkaart, die de docent en leerlingen samen behandelden. Met de opdrachten trainden kinderen én professionals hun creatieve talent en artistieke attitude. Docenten en behandelaars leerden van theatermakers hoe ze de boom moesten gebruiken en er was ruimte voor de makers van Het Houten Huis om soms opdrachten op maat te maken of om zelf les te geven. De boom stond in een klas met TOS-leerlingen uit een naschoolse behandelgroep en later in een klas met leerlingen van de BSO van SKSG.

Wat zagen we?

Eigenlijk, zeggen twee behandelaars, is de wereld gemaakt voor mensen die taal goed begrijpen. Daar is alles op ingericht. In hun werk als behandelaar zit hún creativiteit erin om bij een opdracht aan kinderen de taal zó te gebruiken dat het voor hen begrijpelijk wordt. Van de kunstenaars leerden de behandelaars buiten de geijkte paden te denken: ‘Wij zijn toch snel geneigd om met de kinderen allemaal netjes aan tafel of op de bank te gaan zitten. De theatermaker stelde dan voor: ‘waarom gaan we niet met z’n allen even met onze rug op de grond of op onze buik liggen?’ Ze zien de kinderen van dat ‘buiten de gebaande paden’ genieten.’

Kinderen met TOS voelden zich binnen dit kunstlab heel vrij. De één ontdekte nieuwe talenten, een ander leerde zich beter in te leven in anderen en weer een ander kon zich beter uitdrukken. Dat uitte zich bijvoorbeeld in de ervaring van een jongen, die aangaf dat mensen hem weleens dom noemden. Hij zei dat hij het niet fijn vond als mensen hem aanvulden. Hij leerde te zeggen: ‘Wacht even, ik weet het zelf.’ Er bleek wel een verschil tussen de doelen van de diverse professionals die betrokken waren bij dit project. Waar behandelaars vaker dachten aan behandeldoelen en verantwoordingsplicht, waren de theatermakers vooral bezig met de creatieve ontwikkeling van de kinderen. Soms kon een activiteit niet doorgaan en was samen terugblikken een uitdaging, vanwege de krappe tijd die behandelaars hebben op een dag. Daarin hebben ze elkaar uiteindelijk gevonden, door te evalueren en op tijd bij te sturen.

Als de Verbeeldingsboom het laatste jaar van dit kunstlab naar de BSO van de SKSG verhuist, is daar op het vlak van bewegingsruimte en handelingsverlegenheid van de sociaal pedagogisch medewerkers (SPM) een opvallend verschil. Er blijkt daar veel meer ruimte te zijn om op een losse manier met de opdrachten om te gaan en meer ruimte om te spelen. Geïnspireerd door de kaarten van de boom bedenken de SPM’ers samen met dramatherapeut Gabriëlle Glasbeek (Kentalis) en collega-logopedist Robert, die ook aan het team zijn toegevoegd, aanvullende opdrachten, en later ook een TOS-beleving. Er waren veel hoogtepunten: behandelaars voelden zich geïnspireerd en enthousiast. Kinderen verrasten hun begeleiders (en ouders) door uit hun schulp te kruipen en op eigen initiatief ergens woorden aan te geven. Nieuwe situaties zoals deze zorgden ervoor dat de professionals doorlopend nieuwe inzichten opdeden.

‘Met inzet van de creatieve interventies binnen de behandeling kun je nóg mooiere resultaten behalen. Dat hoeft dan niet tijdrovend te zijn, maar je zet de kaarten van de Verbeeldingsboom in als instrument en toegevoegde waarde binnen het programma van de dag als aanvulling op je les. Dit werkt ook goed als inspiratie voor de behandelaars.’

David van Griethuysen • artistiek leider van Het Houten Huis

De TOS-beleving

In deze beleving wordt aan de hand van een prachtig lied over een boom getoond hoe taal, ondankse verbasterde woorden, heel begrijpelijk kan zijn. Aan de hand van een lied wordt getoond hoe vervelend het wijzende en verbeterende vingertje kan zijn, wanneer je als (TOS-)kind niet op een woord kan komen. Daarbij wordt de nadruk gelegd op het feit dat taal voor iedereen anders is, en dat sommige mensen net iets meer tijd nodig hebben. Een prachtige weergave van hoe het soms in de hoofden van mensen met een taalontwikkelingsstoornis eraan toe gaat.

*Een boom heeft wortels
warrig, slordig, wormvormig in modder.
Het kunnen dus ook warrels zijn of
of slodders of worrels
waarmee ze stevig staan, rechtop en gezond.
Ze halen met hun
sloddeworrels water uit de grond.
Ze halen met hun moddevormesloddeworrels
water uit de grond.
Ze halen met hun moddevormesloddeworrels
zachtjes zuigend water uit de grond.*

De tekst van het lied van de TOS-beleving

Uit de theatrale
TOS-beleving
juni 2025
Tekst:
Gabriëlle Glasbeek

Wat leerden we?

In dit kunstlab, dat samen met zijn voorloper Beeldentaal ruim drie jaar duurde, werd duidelijk dat kinderen met én zonder een taalontwikkelingsstoornis (TOS) met theater als kunstvorm uitgedaagd worden om nieuwe talenten te ontdekken. Ook leerden de professionals uit het onderwijs, de zorg en het theater meer over hoe je werkt aan inclusie. De theatermakers, behandelaars, docenten en pedagogisch medewerkers leerden veel van elkaar. Bijvoorbeeld dat creativiteit een opening biedt naar een andere manier van denken en een andere aanpak, zoals de dag beginnen met meditatie. De kunstenaars van Het Houten Huis leerden dat zij onbewust veel taal gebruiken, wat inclusie juist niet bevordert en aanpassingen vraagt bij het werken met TOS-groepen.

Het was een zoektocht, bijvoorbeeld naar het spanningsveld tussen concrete behandeldoelen en de vrije ruimte om iets te laten ontstaan. De kinderen waren hierbij telkens een heel belangrijke spiegel. De theatrale beleving die dramatherapeut Gabriëlle maakte van de al bestaande TOS-beleving, maakte bij zowel kinderen (met en zonder een TOS), als ouders en professionals enorme indruk. De intentie is uitgesproken om door te gaan met de TOS-beleving en daar financiële middelen voor te vinden.

'Alleen door fouten te maken en het opnieuw te proberen, maken we iets nieuws.' – Inez de Bruijn • theatermaker Het Houten Huis

Kinder- en buitenschoolse opvang SKSG heeft zich via de samenwerking met de Tine Marcusschool binnen dit project ontpopt als expert binnen hun domein voor kinderen met TOS. Ze creëren een veilige plek voor deze kinderen, waardoor ze nu gevonden worden door ouders die opvang voor hun kind met TOS zoeken. Een mooie bijvangst!

Een prachtige conclusie van dit kunstlab is dat je ook zonder taal heel veel kunt doen en bereiken.

Kunstlab 2

Dit zijn wij!

Een eigen expositie maken over immaterieel erfgoed van de dovencultuur in Groningen: slechthorende en dove leerlingen van de Guyotschool gingen ermee aan de slag. De leerlingen stonden onder artistieke leiding van Museum aan de A, een nieuw museum dat gaat over de geschiedenis van Groningen, waar Guyot, als grondlegger van het dovenonderwijs een belangrijke rol heeft gespeeld. De leerlingen ontdekten in dit kunstlab wat er allemaal komt kijken bij het maken van een tentoonstelling over de dovencultuur en hun eigen identiteit. Het gehele kunstlab werd gevolgd door onderzoeker Bernd Mojet, toegepast psycholoog en voormalig leerling van de Guyotschool.

Wat deden we?

De jongeren van de Guyotschool leerden tijdens het project meer over hun eigen cultureel erfgoed, in het bijzonder over de geschiedenis van het dovenonderwijs in Groningen. Voor er geëxposeerd kon worden, was onderzoek nodig. In de eerste reeks van tien weken doken de leerlingen op diverse manieren en met ondersteuning vanuit verschillende organisaties in bronnenonderzoek naar de geschiedenis van het dovenonderwijs in Groningen. Dit deden ze deels samen met horende leerlingen van CSG Wessel Gansfort.

Tijdens verschillende workshops bezochten ze de zolder van Huis Hemmen (een plek met veel geschiedenis die tegenwoordig dienst doet als Instituut voor Doven), het Museum aan de A en de Groninger Archieven. Hier verzamelden ze historische materialen voor de expositie, soms samen met oud-leerlingen van het doveninstituut.

Zo komen ze onder andere een oud gehoorapparaat en een schilderij van de grondlegger van het dovenonderwijs in Groningen tegen. Sommige

jongeren zijn trots dat ze actief in de archieven van het Guyot Instituut mogen duiken en daarover zelf een verhaal naar buiten mogen brengen. Anderen zijn iets terughoudender en moeten aangemoedigd worden om vragen te stellen. Wat hier ook meespeelt is een bepaalde afwachtendheid bij deze leerlingen. Ze zijn gewend veel onder begeleiding van docenten en tolken te doen, en daardoor richten zij bijvoorbeeld hun vragen sneller aan docenten dan aan rondleiders. Ook merkte de onderzoeker een bepaalde mate van afhankelijkheid bij de leerlingen, ook wel 'aangeleerde hulpeloosheid'. Er wordt veel voor de leerlingen gedaan, en niet altijd gehamerd op zelfstandig zijn. Eén van de leerlingen die geïnterviewd werd door de onderzoeker merkte op dat de docenten wat hem betreft meer op de achtergrond mochten blijven, om zo te zorgen voor meer empowerment en inclusie.

Na de zoektocht naar bronmateriaal voor de tentoonstelling werkten de leerlingen aan het verhaal dat ze met de tentoonstelling wilden vertellen en aan de presentatie. Wat zijn belangrijke mijlpalen in Groningen als stad voor de doven? De tweede periode van tien workshops, de presentatiefase, richtte zich op het ontwerpen en inrichten van de tentoonstelling: wat is er nodig om een goede expositie in te richten? Onder begeleiding van museumdocenten en de eigen docenten gingen de leerlingen aan de slag.

Identiteit

De leerlingen wordt gevraagd om eigen ervaringen te delen over hun identiteit als dove jongere. Eén leerling vertelt dat hij het spannend vindt om zichzelf aan de horende wereld te tonen. Twee anderen houden zich tijdens dit gesprek afzijdig. Ligt hun afzijdigheid aan een gebrek aan motivatie of zijn ze verlegen?

Onderzoeker Bernd houdt zich grotendeels op de achtergrond. Op het moment dat hij zich mengt in een discussie valt zijn aanwezigheid sommige leerlingen voor het eerst op. Een discussie over het gebruik van mobiele telefoons om te communiceren, leidt naar een gesprek over de maatschappelijke kijk op doven 'Vroeger waren 'wij doven' 'taallose wezens' maar door technologie en kennis over Nederlandse Gebarentaal (NGT) is dat nu veranderd.'

Wat zagen we?

Zelf in de archieven van het Guyot Instituut duiken om er een verhaal over te maken, gaf sommige jongeren een gevoel van trots. Voor anderen was het niet altijd interessant genoeg. Het blijven immers tieners.

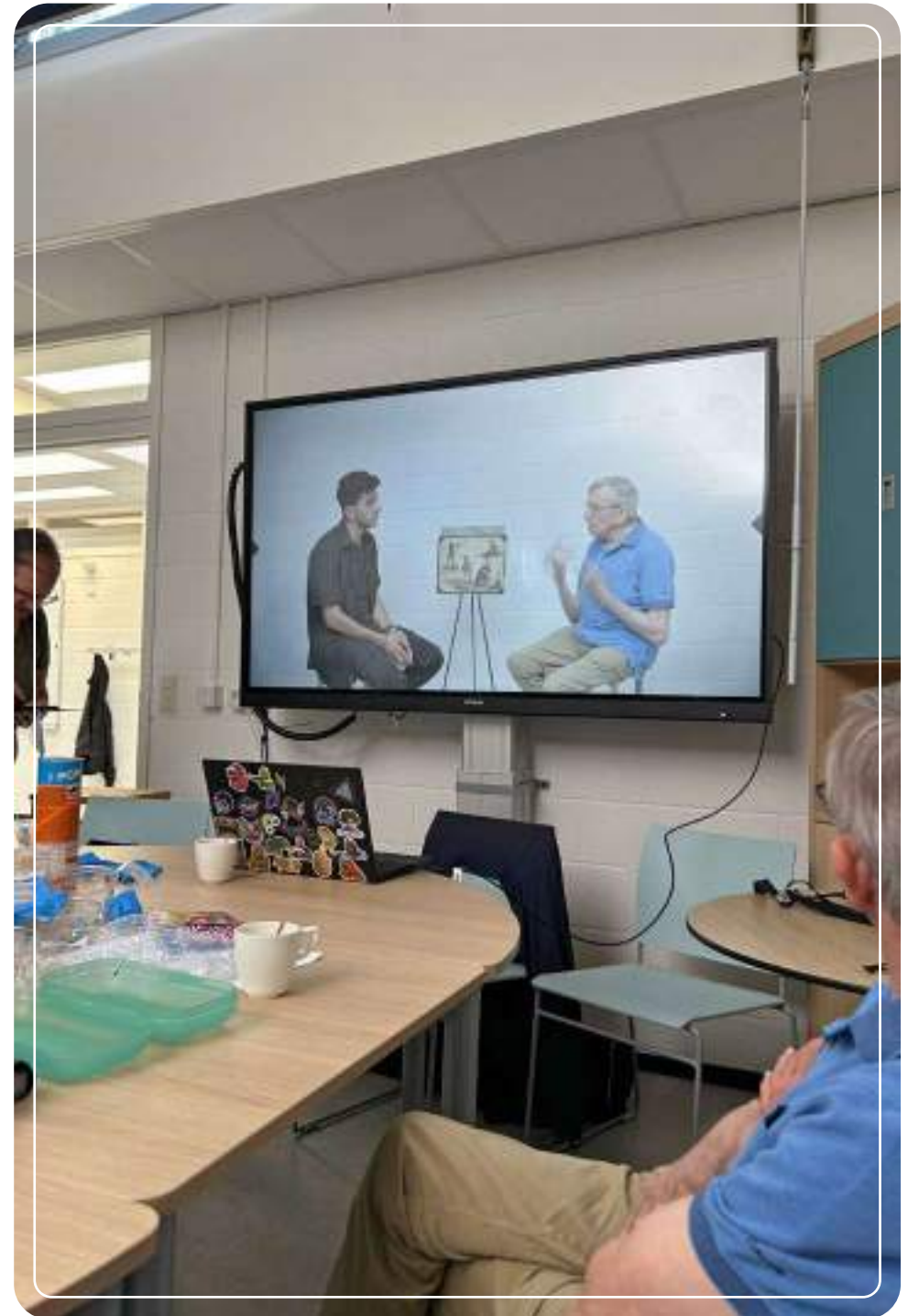
Samenwerken met horende medeleerlingen was best een uitdaging. Er werden vragen gesteld over hoe je sommige dingen gebaart, maar echt diepgaande gesprekken bleven uit. Het ging met name over het leren van gebaren en wat een Cochleair implantaat is. De tolken waren de enige link tussen het gesproken Nederlands en de Nederlandse Gebarentaal. Wel waren sommige docenten al eerder bij een kunstproject met de Guyotschool betrokken. 'Er waren zeker momenten dat sociale interactie tussen dove en horende leerlingen leidde tot meer begrip voor elkaars situatie. De aanwezigheid van een dove medewerker in het Groninger Museum vervulde in het bijzonder een belangrijke brug- en voorbeeldfunctie', aldus Bernd Mojet. Eén van de leerlingen van de Guyotschool pleitte voor meer ruimte voor communicatie tussen dove en horende leerlingen. 'Bijvoorbeeld door horende leerlingen basisgebaren te leren, zodat er meer contact ontstaat en we van elkaar leren.'

To talk or not to talk

Je stem gebruiken, gebaren, liplezen of communiceren met een telefoon: er zijn veel verschillende opties. In het project kwam vaker naar voren dat de gekozen manier van communiceren en het niveau van communicatie per leerling verschilt. Diverse leerlingen gebruiken hun stem, terwijl andere gebaren (NGT) gebruiken. De tweede tolk NGT die aanwezig is, neemt daarom de rol van *relaytolk* op zich. Zij fungeert daarbij als een soort spiegel tussen de groep, tolkgebruikers en de hoofdvertaler. Het wel of niet gebruiken van je stem verschilt nu aanzienlijk ten opzichte van vijftien jaar geleden, toen leerlingen en docenten zelden gebruik maakten van hun stem. De lessen leggen bloot dat er tussen de leerlingen aanzienlijke variatie is in niveau, persoonlijkheid en communicatievaardigheden. Sommige leerlingen krijgen hierdoor meer mee van de les en de instructies dan anderen.

Wat leerden we?

Het was een mooi project, waarin de leerlingen veel leerden. Door een uitgestelde verbouwing van Museum aan de A kregen de leerlingen nog niet de gelegenheid om hun eigen expositie live in actie te zien. Dit uitstel leidt echter tot een prachtige kans: de expositie wordt onderdeel van een tentoonstelling van het Groninger Museum op de Grote Markt in Groningen eind 2026. Zo zal de expositie over dovengeschiedenis van Groningen, gemaakt door dove en slechthorende jongeren, een nog veel groter publiek bereiken, en dat verdient het!

Museum aan de A wil meer mensen bereiken, en vooral ook mensen die niet gewend zijn naar musea te gaan. Zij is zich door dit project meer bewust geworden van het belang van participatie met ervaringsdeskundigen en educatie en de stappen die ze daarin als nieuw museum nog te zetten hebben. Door jongeren en docenten actief te betrekken in een co-creatief proces, leerden zij hoe verschillende doelgroepen echt interesse krijgen in het museum. Hierin ziet het Hoofd tentoonstellingen en collectie van het museum een belangrijke rol voor zichzelf weggelegd. Door deelname aan het project, samen met de curator, werd hij zich al snel bewust van wat er allemaal bij komt kijken, maar ook van de vernieuwende mogelijkheden die er zijn, om als je echt participatie wil inzetten, een inclusief beleid te voeren als museum.

‘Met dit project en straks de tentoonstelling nodigen we bezoekers uit om na te denken over de manier waarop we geschiedenis vertellen. We vertellen geen verhalen óver mensen, maar met mensen.’

Bastiaan Steffens • hoofd tentoonstellingen en collectie Museum aan de A

Het enthousiasme was niet bij iedere jongere even aanwezig. Gelukkig had één van de leerlingen daar al een passende oplossing voor: als het een keuzeproject is, komen er waarschijnlijk leerlingen op af die het echt interessant vinden om hun identiteit en culturele achtergrond te verkennen via het immateriële erfgoed.

De samenwerking tussen dove en niet-dove leerlingen verliep steeds beter naarmate het project vorderde, door de begeleiding en de aanwezigheid van een tolk. Tegelijk zorgde die tolk soms juist voor afstand

tussen de groepen, omdat het jongeren te weinig uitdaagde om zichzelf te redden en dingen te proberen. Daarom pleit één van de geïnterviewde leerlingen voor meer interactie, bijvoorbeeld via het leren van basisgebaren. Door oude documenten en objecten te gebruiken om het verhaal over de geschiedenis van het dovenonderwijs te vertellen, maakte het kunstlab dat erfgoed tastbaar en relevant. Dit bood de leerlingen een waardevolle kans om hun identiteit te verkennen en te versterken.

‘Dit zijn wij!’ heeft waardevolle inzichten opgeleverd bij de culturele betrokkenheid, samenwerking, empowerment en inclusie van slecht-horende en horende jongeren. De integratie van erfgoed in een onderwijsproject is beslist een effectief middel om zelfexpressie te stimuleren en culturele betrokkenheid te vergroten. Inclusie tussen dove en horende leerlingen en professionals is daarbij mogelijk mits ook de juiste randvoorwaarden worden gecreëerd om dit proces echt te laten slagen.

Kunstlab ③

Move it!

Wat gebeurt er als je 200 leerlingen op een podium zet? Dan krijg je vuurwerk. Maar liefst negen vo-scholen inclusief de Guyotschool, deden mee aan dit kunstlab, waarin ze samen met NITE als artistiek leider en het Noord Nederlands Orkest een spektakel van dans, theater en muziek produceren.

Wat deden we?

200 leerlingen uit het vmbo, praktijkonderwijs en voortgezet (speciaal) onderwijs uit Drenthe en Groningen, verdeeld in vijftien groepen, maakten in tien weken een voorstelling. De regie was in handen van Anna Jacobs en Hanna van der Meer (Lunatics and Poets). De leerlingen gingen tien weken lang aan de slag met scènes uit de Netflix-hitserie Wednesday. Choreograaf en danser Tresor werkte met de kinderen van de Guyotschool aan een prachtige dans. Iedere week oefenden zij in Haren. Sommige leerlingen vonden het spannend, en anderen voelden zich al sneller als een vis in het water. Soms misten leerlingen een les, maar ze pakten daarna snel de draad weer op. De leerlingen bleven oefenen: thuis voor de spiegel en op school. Alles om goed voorbereid op het podium te staan.

Na deze tien weken was het tijd voor de voorstellingen: een middag- en avondvoorstelling in de Oosterpoort. Voor veel leerlingen was dit hun allereerste theaterervaring. Met de generale repetitie werden de eerste zenuwen bedwongen, en

daarna was het tijd voor het echte werk. Het Noord Nederlands Orkest begeleidde de scènes met de klanken van Carmen en L'Arlésienne van componist Georges Bizet, onder leiding van dirigent Rolf Verbeek. Het werd een prachtige avond vol blijde leerlingen, familie, vrienden, docenten en andere bezoekers.

Wat zagen we?

Dansdocent Tresor bedacht een dans, die de dove en slechthorende jongeren zich in no time eigen maakten, zodat ze snel konden beginnen met de details, zoals kleding voor op het podium en hoe je je presenteert. Tresor werkte ook samen met Guyot-leerlingen in Beeldentaal, de voorloper van dit project. Daaruit heeft hij meegenomen hoe mooi het is om samen te werken met deze jongeren voor wie cultuurparticipatie niet altijd toegankelijk is. Dankzij de continue aanwezigheid van tolken konden leerlingen vragen stellen en kon Tresor zijn instructies duidelijk overbrengen. Wat hem opviel, was dat dansen en gebarentaal best op elkaar lijken. Beiden expressief en met veel gebruik van je lichaam en mimiek. De leerlingen van Guyot sprongen eruit vanwege hun sterke mimische kwaliteiten. Dat maakte de communicatie onderling makkelijker dan gedacht, hij had snel een connectie met de leerlingen.

'Ik vond het leuk om samen met anderen te dansen. Ik kon ze dan nadoen en zo kreeg ik het gevoel dat ik het ook kon.'

Leerling Guyot

De leerlingen vonden het erg leuk om samen te oefenen, en ook om leerlingen van andere scholen te ontmoeten. Bij het theater en voor de generale repetitie waren de jongeren zo onder de indruk dat Tresor ze een tijdje moest laten wennen aan alle prikkels. Terwijl de leerlingen in groepjes verder oefenden, keken ze ondertussen vol bewondering naar elkaar. Het was mooi om zo van elkaar te leren.

'Ik was blij dat ik het vertrouwen van de jongeren kreeg en dat ze er gelijk goed in zaten. De ervaring was onbeschrijfelijk. Het heeft me een mooie kijk gegeven in hun wereld en me gestimuleerd gebarentaal te gaan leren.'

Tresor Nzita • choreograaf en workshopdocent

De cultuurmakers stelden zich enorm open om te leren van de leerlingen en andersom. Anja Nutters, docent kunst en cultuur van de Guyotschool, vertelde dat één van de leerlingen had gezegd dat hij nooit eerder in een theater was geweest, maar nu misschien wel een keer een orkest zou bezoeken. Dat is natuurlijk prachtige bijvangst. Het samen iets maken werkte voor veel leerlingen aanstekelijk en de drempel was niet zo hoog, omdat je bij dans vooral lichaamstaal gebruikt. De leerlingen van Guyot vielen op omdat zij in vergelijking met de horende leerlingen comfortabel zijn met het gebruiken van hun mimiek en lichaam om zich te uiten. Het was mooi om de interactie tussen alle leerlingen te zien. Ze motiveerden elkaar om beter te worden.

Wat leerden we?

Ook dit onderdeel werd begeleid door onderzoek. Eén van de co-onderzoekers merkte het volgende op: 'Als de jongeren van binnen voelen 'dit is mogelijk', dan krijgen ze een actieve herinnering aan een positieve ervaring. Van 'weet je nog toen... met jou, en jou en jou erbij?' Dan denken ze: kom, we gaan dat nog een keer doen!'

'Ik heb geleerd hoe je moet dansen. En dat als je het even niet weet, je het dan kan vragen. Dat als het niet lukt, je het gewoon moet blijven proberen.'

Leerling Guyot

De drempel was voor sommige leerlingen hoog, maar eenmaal bezig, vonden ze het leuker en makkelijker dan verwacht.

De leerlingen zijn heel blij om te laten zien dat doven ook alles kunnen. In de documentaire die over het project gemaakt is, vertellen twee leerlingen dat ze willen bewijzen dat ook zij kunnen doen wat ze willen. Door een project als dit wordt de diversiteit in onze samenleving beter zichtbaar. Dat maakt niet alleen de leerlingen van de Guyotschool bewuster, maar ook horende jongeren en andere bezoekers. Zo wordt ieders wereld een stukje groter.

*Bekijk de documentaire Move It!
Scan de code.*

Kunstlab 4

Als het anders loopt

In dit kunstlab nodigde David van Griethuysen, artistiek leider van Het Houten Huis, psychisch kwetsbare jongeren in de regio Delfzijl (aardbevingsgebied) uit om de kracht van theater en verbeelding te ervaren. Kunstenaar Neele Schlette volgde hun zoektocht en maakte er een visueel verslag van.

Wat deden we?

Vanuit verschillende invalshoeken en locaties van onder andere GGZ-organisatie Lentis/Jonx en Noorderpoort werden deelnemers geworven om mee te doen. Behandelaars, docenten, kunstenaars en theatermakers benaderden de jongeren op een laagdrempelige manier, onder het mom 'je hoeft niets, je mag het proberen'.

Het bereiken van een grote groep jongeren bleek een uitdaging. Voor veel leerlingen was het een nieuwe ervaring, waardoor het winnen van hun vertrouwen extra inspanning en creativiteit vergde. Voor de jongeren die deelnamen, werd het een onvergetelijke ervaring die waarschijnlijk een blijvend effect zal hebben. De sleutel ligt in het eerste contact: zodra er vertrouwen was, durfden ze zich open te stellen. Zo vertelde een meisje met autisme dat zij en haar gezin dankzij de workshops van Het Houten Huis makkelijker met elkaar in gesprek kwamen. Zulke momenten maken de investering alle moeite waard.

Via drie verschillende sporen probeerde het Houten Huis jongeren te enthousiasmeren en kennis te laten maken met cultuur. Medewerkers werden aangemoedigd om jongeren bij de voorstellingen te betrekken. Ook konden ze zelf naar voorstellingen gaan, om op die manier de

jongeren te enthousiasmeren. Als de jongeren geïnteresseerd waren, konden ze in het theater naar één van de voorstellingen komen kijken die gekoppeld zijn aan dit kunstlab: Wolk en Als het anders loopt. Om daarna mee te doen aan een traject waarin ze zelf de maker worden. Uiteraard onder de professionele begeleiding van Het Houten Huis.

Wat zagen we?

We zagen dat in dit project de kunst van het uitnodigen en werven van deelnemers onverwacht het grootste thema werd. Nieuwsgierigheid opwekken bij jongeren die wel wat anders aan hun hoofd hebben, is niet vanzelfsprekend. Zonder te forceren zijn de theatermakers van Het Houten Huis daarom vooral veel zichtbaar geweest in de omgeving waar deze jongeren en hun behandelaren waren. Die inspanning werd gewaardeerd. Toen één van de behandelaren zei 'Oh jee, daar zitten ze weer. We hebben nog niemand...' merkten David en Neele dat voor veel jongeren een bezoekje aan theater nog lang niet vanzelfsprekend is. Werk aan de winkel dus!

'Dat jullie helemaal voor ons hierheen kwamen!' – Gezin uit Delfzijl

Het Houten Huis speelde twee voorstellingen voor medewerkers van Lentis/Jonx. Met Wolk speelde het op locatie bij scholen en kinderen. Hierbij was het opvallend dat als er geen behandelaren of andere professionals aanwezig waren, de kinderen zich vrijer leken te voelen om zich open te stellen. Na de voorstelling was er een mooi nagesprek bij Lentis.

Bij ROC Noorderpoort kreeg de uitnodiging voor de theatervoorstellingen een plek in burgerschapslessen. Hierbij is aansluiting gezocht bij de belevingswereld van de jongeren. Maar de culturele wereld van

Het Houten Huis staat ver af van deze jongeren. Er was een andere benadering nodig om tot de jongeren door te dringen.

De route van uitnodiging naar activiteit doorliep verschillende fases en lagen: via de Stadsschouwburg Groningen en het Grand Theatre naar personeelskamers van scholen en zorginstanties, tot bij gezinnen thuis. Het resulteerde in twee succesvolle projecten, doordat de betrokken makers en professionals onderweg continu leerden en zich aanpasten aan wat er op dat moment nodig was.

Wat leerden we?

Vertrouwen, veiligheid, draagvlak en verbinding zijn randvoorwaarden voor het slagen van een dergelijk project. Door een veilige plek te creëren, wordt een 'nee' misschien een 'ja'. En als het ijs eenmaal gebroken is, vinden deelnemers het fantastisch. Dan ervaren ze de kracht van theater. Het voelde als een doolhof om cultuurparticipatie een plek te geven binnen deze zorgcontext. Dat komt omdat medewerkers van zorginstellingen vanwege de hoge werkdruk expertise en ervaring missen. Uiteraard is het begrijpelijk dat de focus voor behandelaren op de jongeren ligt, maar het integreren van kunst op deze manier kan juist iets heel moois toevoegen. Een beroep doen op de intrinsieke motivatie van medewerkers om de jongeren deelgenoot te maken van een culturele ervaring. Daarvoor is veel tijd en inzet nodig!

'In plaats van hen te vragen naar mijn wereld te komen, wil ik aansluiten bij hun wereld'

David van Griethuysen • artistiek directeur educatie & maatschappij, Het Houten Huis

Door goed te kijken en aan te sluiten bij waar de energie zat, ontdekten we nieuwe sporen, bijvoorbeeld bij het Cadanz Festival en Luna Care.

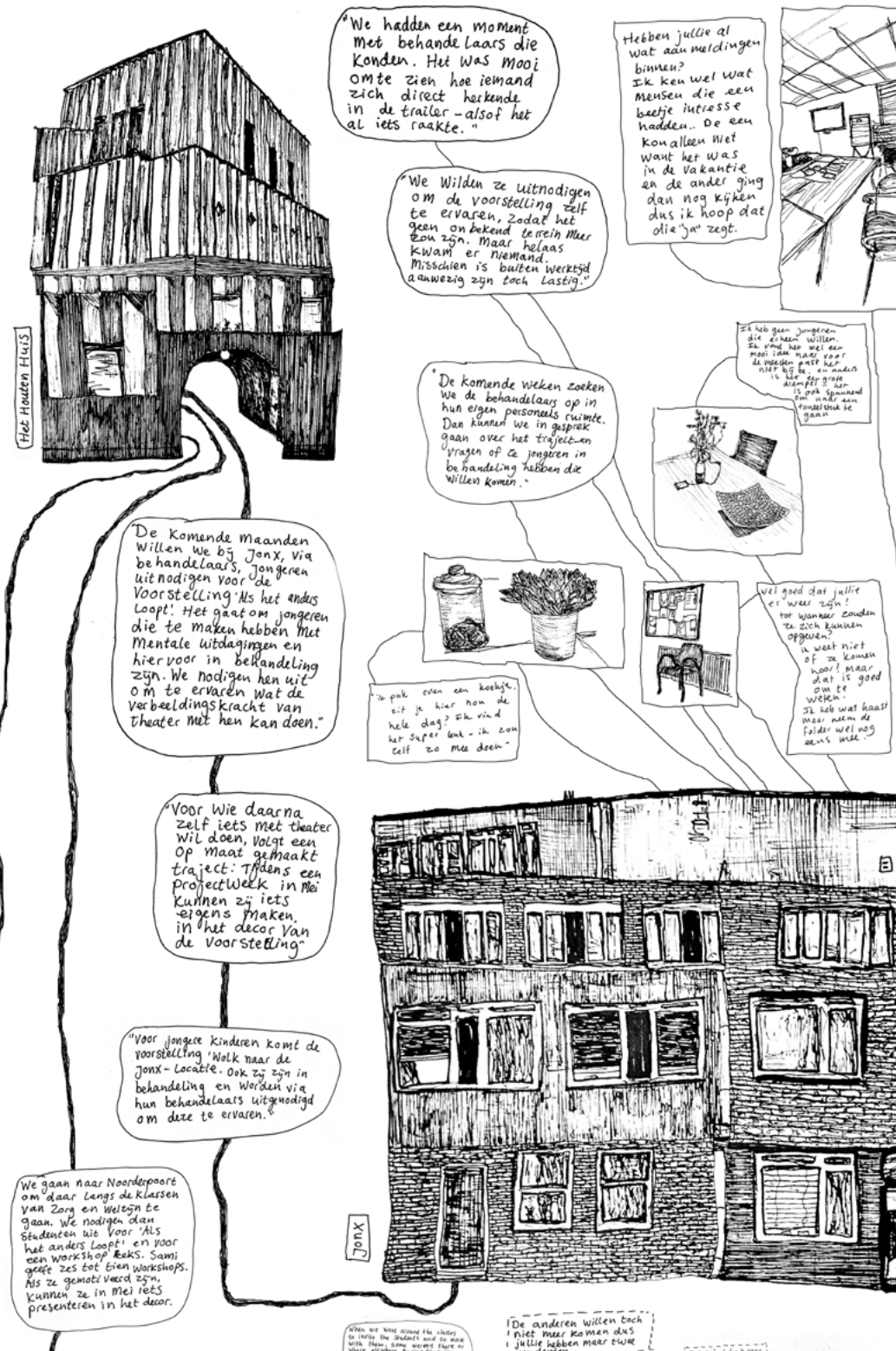
De kinderen bloeiden daar op bij de workshop. Dat geeft een blik op de toekomst van cultuur en behandeling en de tijd die aan de voorbereiding moet worden besteed.

'Kunst is inderdaad een mooie andere taal om je in te uiten, dat is ook goed voor het zelfvertrouwen.' – Behandelaar • Lentis/Jonx Delfzijl

David en Neele vonden het fijn om samen op te trekken. Omdat alles anders liep dan gedacht, werd de hoofdvraag van David aan de instellingen: 'Wat hebben jullie nodig, en wat kunnen wij doen?' Het belangrijkste dat we leerden is dat deze reis tijd nodig heeft, maar dat we al wel onderweg zijn. Er zijn een aantal mooie opvolgingen uit dit kunstlab gekomen. Lees daarover meer in het hoofdstuk 'Als we opzij kijken'.

Op de foto zien we een deel van het visuele verslag van de zoektocht van kunstenaar Neele Schlette. Op de pagina hiernaast zoomen we in op een detail van de grote poster.

Als we terugkijken

Een project van een aantal jaren, met zo veel gepassioneerde vrijwilligers, professionals en leerlingen, is niet samen te vatten in een paar zinnen. Ook het woorden geven aan al die gevoelens, emoties en ervaringen is moeilijk. Daarom zijn we erg dankbaar voor de inzet van alle filmmakers, kunstenaars en onderzoekers om de resultaten te vatten in allerlei vormen. Dit boekje geeft een kijkje in de wereld van cultuureducatie en -participatie, zoals het bedoeld is: iedereen hoort erbij. Iedereen heeft recht op kunst en cultuur. Om van te genieten en om aan mee te doen.

Dat het niet makkelijk is om een universele taal te vinden, blijkt uit de vele lessen die iedereen leerde. Zorgprofessionals zagen dat ze hun 'zorgende' blik wat meer konden loslaten om te zien wat er gebeurt als ze meer vrije ruimte bieden. Creatieve makers leerden dat ook zij een eigen taal spreken, ook al bedoelden ze dingen juist begrijpelijk te maken voor iedereen. Docenten leerden dat hun leerlingen tot veel meer in staat zijn dan ze dachten en dat ze met een klein duwtje in de rug die creatieve vuurtjes kunnen aanwakkeren. Theatergezelschappen en musea leerden wat deze nieuwe groepen echt nodig hebben en dat inclusie een andere aanpak vraagt met de inzet van ervaringsdeskundigheid. De jongeren leerden dat ze soms veilig in hun eigen bubbel zitten, maar dat ze er ook uit mogen stappen om nieuwe dingen te ontdekken. Dansen, acteren, kijken, luisteren, voelen, bewegen, lezen... Ze deden het allemaal. Sommigen voorzichtig, anderen vol overgave.

Dat kunst verrijkt, is een ding dat zeker is. De grootste les uit de projecten is de kwaliteit die cultuurmakers, docenten, leerlingen en anderen hebben om te leren en te groeien, bij te sturen en door te gaan. Als we met een open blik, nieuwsgierige houding en onbevreesde ambitie de toekomst in gaan, komt er een dag dat iedereen elkaar begrijpt. We zijn trots op het resultaat en het heeft alle deelnemers laten zien en duidelijk gemaakt hoe kunst, het sociale en zorgdomein elkaar kunnen inspireren en versterken.

Als we opzij kijken

Terwijl we bezig zijn, maken we alweer plannen voor morgen. En blikken we terug. Maar het is ook belangrijk om eens opzij te kijken, om te zien wat er allemaal gebeurd is of gaat gebeuren als gevolg van al deze prachtige kunstlabs. Elke ingeslagen weg heeft namelijk de mogelijkheid om uit te groeien tot iets groots. Of het nu nieuwe contacten zijn, gewekte interesses of concrete ervaringen. En dat is zeker gebeurd.

1. Bezoek Guyot aan Leeds

De Guyotschool is via zowel Beeldtaal als Als woorden tekort schieten een voorloper geworden in het speciaal onderwijs rond cultuurparticipatie. Al voor de uitwisseling met de Guyotschool bracht een kleine groep (andere) leerlingen een bezoek aan Leeds (UK). Daar gingen ze kijken naar de manier waarop de dovengemeenschap een plek in de samenleving had. Docenten en leerlingen bezochten een voorstelling, gingen naar een school en leerden meer over de gebarentaal. Een mooie ervaring voor alle betrokkenen, die vervolgens geleid heeft tot een uitwisseling met Cork.

2. Als woorden tekort schieten internationaal

In juli van 2025 werd het project 'Als woorden tekort schieten' gepresenteerd tijdens het internationale congres over educatie voor doven en slechthorenden (ICED) in Rome. Betrokkene van het eerste uur, kunstdocent Anja Nutters van de Guyotschool, gaf een korte posterpresentatie waarin ons project aan de internationale dovengemeenschap getoond werd. Er was veel interesse naar de manier waarop cultuur een plek krijgt in het speciaal onderwijs en naar de manier waarop dit de wereld van de leerlingen én docenten vergroot.

3. Uitwisseling Bishopstown Community School en Guyotschool

De Guyotschool ging na Leeds een uitwisseling aan met de Bishopstown Community School in Cork in Ierland. In 2024 kwamen docenten en later docenten en leerlingen naar Haren, en in mei 2025 ging een groep van zes leerlingen onder begeleiding van docenten, tolken en een dansleraar naar Cork. Het doel van deze uitwisseling, ondersteund door fonds De Gouden Schakel, was leren van elkaar en het schoolsysteem, samen een dans maken en beide werelden verbinden.

Beide scholen zijn verschillend ingericht. In Haren zitten enkel dove en slechthorende leerlingen, en is gebarentaal grotendeels de voertaal. De school in Cork is een reguliere school met ongeveer 300 leerlingen,

Tresor met 'zijn' leerlingen voor de Bishopstown Community School in Cork

waarvan 25 doof of slechthorend zijn. De school heeft een *deaf facility* die plek biedt aan de 25 dove en slechthorende leerlingen. Ze hebben eigen lokalen en docenten, en communiceren in gebarentaal of via liplezen. Sommige lessen zijn gezamenlijk met de reguliere leerlingen, ook al zie je dat de leerlingen toch met name binnen hun eigen 'clubje' blijven. De Ierse docenten zagen tijdens hun bezoek aan de Guyotschool dat iedereen gebarentaal gebruikte. Dat heeft hen geïnspireerd om alle eerstejaars tien weken lang gebarentaal als vak aan te bieden. Een eerste stap naar meer inclusie!

De Nederlandse leerlingen liepen gedurende drie dagen mee met de lessen van de Ierse leerlingen. Een leerzame ervaring, waarbij ze ook aanschoven bij een sportdag, een songclub ondersteund met gebaren en samen werkten aan een dans. Drie middagen werd er gewerkt aan een dans onder leiding van docent Tresor. Sommige leerlingen hadden al eerder gedanst tijdens Beeldentaal of Als woorden tekort schieten, maar anderen niet. Tijdens het dansen ontdooiden de leerlingen, werkten ze samen en leerden ze van elkaar. Zo werden de verschillende gebarentalen uitgewisseld, want die verschillen net als andere talen per land. En spraken de leerlingen over de verschillen per school en land.

Aan het einde van de prachtige week werd een mooie voorstelling gegeven aan de andere leerlingen van de school. Je kon goed zien hoe hard de leerlingen hadden gewerkt, samen met Tresor. Na vier dagen was het

tijd om afscheid te nemen, en zag je dat er vriendschappen waren ontstaan. Een uitwisseling is niet alleen kennismaken, het is een ervaring die je leven rijker maakt. Onvergetelijk!

4. Contact OBS De Huifkar en Guyotschool

De directeur en een paar docenten van cultuurprofielschool De Huifkar uit Ten Boer, dat ligt in de provincie Groningen in het aardbevingsgebied, bezochten de Kentalis Guyotschool. Ze merkten dat hun leerlingen toe waren aan een vervolgstap. Omdat de school zich richt op een inclusieve samenleving, was die volgende stap het ontdekken van de Nederlandse Gebarentaal. Deze samenwerking is erg vruchtbaar, omdat het initiatief vanuit pure interesse en intrinsieke motivatie kwam, de leerlingen van beide scholen sociaal-emotioneel op elkaar aansloten en omdat De Huifkar samenwerkt met professionals uit het hele land, bijvoorbeeld met het Olympisch Stadion in Amsterdam. Dat sloot goed aan bij de ambities van de Guyotschool. Het doel van de samenwerking was expertise delen door te experimenteren. Beide scholen werken nu aan een plan voor duurzame samenwerking.

Dan is er nog danser Jeroen van der Linden, die met acht leerlingen van een reguliere school uit Gorinchem langskwam bij Guyot. Hij gaf een workshop dansen, waarbij acht leerlingen van onze school aansloten; iets dat ze eerder waarschijnlijk niet zouden hebben gedaan.

5. Ontstaan van een cultuurcluster binnen het ZIF

Het Zorg Innovatie Forum heeft via het fonds Cultuurparticipatie de verbinding tussen Cultuurparticipatie en het Sociaal Domein gelegd. En houdt zich sinds die tijd actief met cultuurparticipatie voor speciale (kwetsbare) groepen bezig. Dat doen ze met hun partners die daarvoor openstaan en zich daarvoor inzetten. In de afgelopen jaren zijn via Beeldentaal en Als woorden tekort schieten meer samenwerkingspartners uit de cultuursector gevonden, waarmee cultuurparticipatie een permanente en prominente plek op de agenda heeft gekregen. Cultuur kan zoveel meerwaarde bieden in onderwijs, zorg en welzijn. Het ZIF verbindt de brug tussen twee werelden en zal dat de komende jaren samen met haar partners blijven doen.

**Als
Woorden
Tekort
Schieten**

Verbeelding met Zeggingskracht